

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1985 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2005

Δρ. ΒΑΣΑΛΑ Π.

Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Νομός Κεφαλληνίας
e-mail: bvasala@hol.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ) θεωρείται ένα από τα πιο αποτελεσματικά μέσα για τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών με γνώσεις, ικανότητες, αξίες και συμπεριφορές που θα τους επιτρέψουν να αντιμετωπίσουν τα σύγχρονα προβλήματα και να οικοδομήσουν την αειφορία. Στην Ελλάδα εφαρμόστηκε στη σχολική εκπαίδευση σε πειραματικό στάδιο από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και από το 1990-91 μέχρι σήμερα αποτελεί μέρος των σχολικών προγραμμάτων. Στην εργασία αυτή αναπτύσσεται η εξέλιξη της ΠΕ στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση του Νομού Κεφαλληνίας, που αποτελεί μια περίπτωση της ελληνικής περιφέρειας και ιδιαίτερα του νησιωτικού χώρου από την οποία θα μπορούσαν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα. Για την προσέγγιση της εξέλιξης της ΠΕ στο Ν. Κεφαλληνίας διακρίναμε τρεις περιόδους: α) σχολικό έτος 1985-1986 μέχρι 1989-1990 (πειραματικό στάδιο εφαρμογής προγραμμάτων ΠΕ), β) δεκαετία 1990 (θεσμοθέτηση και καθιέρωση της ΠΕ) και γ) σχολικό έτος 2000-2001 μέχρι 2004-2005 (ΠΕ για την αειφορία). Για κάθε περίοδο αναφέρονται στοιχεία που αφορούν στα προγράμματα ΠΕ καθώς και σε άλλες περιβαλλοντικές δραστηριότητες. Επίσης σκιαγραφούνται οι δυσκολίες που συναντούν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές καθώς και οι λόγοι που οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν προγράμματα ΠΕ παρά τις υπάρχουσες δυσκολίες.

Dr. VASSALA P.

Directorate of Secondary Education, Kefallinia
e-mail: bvasala@hol.gr

ABSTRACT

Environmental Education (EE) is considered one of the most effective means for the development of free and responsible citizens with knowledge, values and attitudes that will enable them to confront the modern problems and to build up sustainability. EE was introduced in formal education in the beginning of the 80's while it forms part of school courses since 1990-91. This paper discusses the development of EE in Secondary Education in the Prefecture of Kefallinia, which constitutes a case study of such development in a Greek rural area especially in the Greek islands, and from which valuable results can be extracted. The development of EE in the Prefecture of Kefallinia is divided in three periods: a) from school year 1985-1986 until the school year 1999-2000 (the experimental application of EE programmes) b) the 1990's (official implementation), and c) the period from school year 2000-2001 until the school year 2004-2005 (EE for sustainability). For each period the relevant data are presented relating to EE programmes as well as to other environmental actions. This paper also provides an outline of the difficulties that both teachers and students have to face in the implementation of EE programmes as well as of the reasons for which teachers wish to continue to participate in EE programmes, despite the difficulties.

Λέξεις κλειδιά: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, αειφορία, σχολικά προγράμματα, project

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ) των πολιτών και ιδιαίτερα των νέων, από την εποχή των Διεθνών Διασκέψεων της Στοκχόλμης (1972) και της Τιφλίδας (1977) και των Διεθνών Συνεδρίων του Βελιγραδίου (1975) και της Μόσχας (1987) θεωρείται ένα αποτελεσματικό μέσο που αποβλέπει στην ανάπτυξη ικανοτήτων και την οικοδόμηση αξιών, στάσεων και συμπεριφορών για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Ιδιαίτερα μετά τη Διεθνή Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης (1997) και των Διασκέψεων κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη το 1992 στο Ρίο και το 2002 στο Γιοχάνεσμπουργκ η ΠΕ θεωρείται ότι μπορεί να διαμορφώσει άτομα, ικανά να επηρεάσουν τις κοινωνικές επιλογές προς την κατεύθυνση της αειφορίας (Sitarz, 1993, Tilbury, 1995, Flogaitis, 1998, Redclift, 2000, Luke, 2001, Stevenson, 2002). Γι αυτό μέχρι στιγμής έχει εισαχθεί στα προγράμματα σπουδών όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων στις περισσότερες χώρες του κόσμου, ενώ περιβαλλοντικά προγράμματα σε μαθητές και ενήλικους προσφέρουν και φορείς της άτυπης εκπαίδευσης, όπως μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης κ.λπ.

Στην Ελλάδα το εκπαιδευτικό σύστημα άρχισε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των καιρών και τις προτροπές της Διεθνούς κοινότητας από τα τέλη της δεκαετίας του '70 (Flogaitis and Alexoroulou 1991, Βασάλα 1994). Μετά από μια φάση πειραματικής εφαρμογής, η οποία διήρκεσε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, το 1990-91 η Πολιτεία θεσμοθέτησε την ΠΕ: 1) Η ΠΕ αναγνωρίστηκε ως τμήμα των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 2) Δημιουργήθηκε ο θεσμός του Υπεύθυνου ΠΕ σε όλες τις Νομαρχίες της χώρας ο οποίος καθοδηγεί, συντονίζει και αναπτύσσει την ΠΕ στα σχολεία της αρμοδιότητάς του, και 3) Δημιουργήθηκε το νομικό πλαίσιο για την ίδρυση Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ). Ήδη λειτουργούν 36 ΚΠΕ, ενώ πρόκειται να ιδρυθούν και να λειτουργήσουν και άλλα σε διάφορες περιοχές με στόχο να καλυφθούν κατά το δυνατόν όλοι οι νομοί της χώρας. Πέραν αυτών η Πολιτεία στηρίζει την ΠΕ μέσω αποφάσεων, εγκυκλίων και προγραμμάτων που αφορούν κατά περίπτωση την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού κατάλληλου για εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων, την ενίσχυση θεματικών σχολικών δικτύων ΠΕ και την παροχή κινήτρων (μείωση ωραρίου εκπαιδευτικών ή υπερωριακή αποζημίωση, χρηματοδότηση προγραμμάτων κ.λπ).

Η θεσμοθέτηση της ΠΕ παράλληλα με τα μέτρα στήριξης είχαν ως αποτέλεσμα την εξάπλωσή της στη σχολική εκπαίδευση, τόσο σε επίπεδο Πρωτοβάθμιας όσο και σε επίπεδο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Στην εργασία αυτή θα αναπτύξουμε την εξέλιξη της ΠΕ στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση του Νομού Κεφαλληνίας (Κεφαλονιά και Ιθάκη). Ο Νομός Κεφαλληνίας αποτελεί μια περίπτωση του ελληνικού χώρου αναφορικά με την εξέλιξη των εφαρμογών της ΠΕ. Επίσης αντικατοπτρίζει το μέσο όρο για πολλά χαρακτηριστικά του ελληνικού χώρου και ιδιαίτερα του νησιωτικού: φυσικά και πολιτιστικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά κ.ά. Θεωρούμε επομένως ότι παρουσιάζει κάποιο γενικότερο ενδιαφέρον η εξέταση της εξέλιξης αυτής καθώς δεν πρόκειται για μια ειδική περίπτωση αλλά μάλλον για μια ενδεικτική από την οποία θα μπορούσαν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα.

Για την παρουσίαση της εξέλιξης της ΠΕ στο Ν. Κεφαλληνίας διακρίναμε τρεις περιόδους: α) πειραματική εφαρμογή προγραμμάτων, από το σχολικό έτος 1985-1986 μέχρι 1989-1990 β) δεκαετία 1990 (θεσμοθέτηση και καθιέρωση της ΠΕ) και γ) από το σχολικό έτος 2000-01 μέχρι σήμερα (ΠΕ για την Αειφορία). Για κάθε περίοδο αναφέρονται στοιχεία που αφορούν στα προγράμματα ΠΕ (θεματολογία, στοχοθεσία, διδακτικές τεχνικές, αξιολόγηση κ.ά) καθώς και σε άλλες περιβαλλοντικές δραστηριότητες (επισκέψεις σε ΚΠΕ, περιβαλλοντικές εκδρομές, συμμετοχή των σχολείων σε θεματικά σχολικά δίκτυα ΠΕ, σε διακρατικά προγράμματα κ.ά.). Επίσης σκιαγραφούνται οι δυσκολίες που συναντούν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων καθώς και οι λόγοι που οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν προγράμματα ΠΕ παρά τις υπάρχουσες δυσκολίες.

2. ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1985-86 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1989-1990

Τα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού Κεφαλληνίας (19 σχολεία και από το έτος 2004-2005 με την ίδρυση του νυκτερινού γυμνασίου 20) συγκαταλέγονται μεταξύ των πρώτων σχολείων στην Ελλάδα που ανέπτυξαν σημαντική δραστηριότητα στην υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ. Τα πρώτα προγράμματα πραγματοποιήθηκαν το σχολικό έτος 1985-1986, στο πλαίσιο των σχετικών εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ, στο Γυμνάσιο και Λύκειο Κεραμειών και είχαν θέματα τον *Εθνικό Δρυμό του Αίνου* (Βασάλα, 1986α) και την *Απολιθωματοφόρα περιοχή Λειβαθούς Κεφαλληνίας* (Βασάλα, 1986β) αντίστοιχα. Ένα χρόνο αργότερα, το σχολικό έτος 1986-87 υλοποιήθηκε ένα εξαιρετικά αξιόλογο πρόγραμμα στο 3^ο Γυμνάσιο Αργοστολίου με θέμα *Κούταβος, η Λιμνοθάλασσα της Κεφαλονιάς* (Βασάλα, 1987). Για το πρόγραμμα αυτό αξίζει να επισημανθούν τα εξής: α) Οι προτάσεις των μαθητών σχεδόν στο σύνολό τους υιοθετήθηκαν από την Τοπική Αυτοδιοίκηση μερικά χρόνια αργότερα, μετά από ολοκληρωμένες μελέτες, β) Δύο μαθήτριες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα είχαν την ευκαιρία, στο πλαίσιο του Έτους Περιβάλλοντος να συμμετάσχουν με άλλους μαθητές από την Ευρώπη, στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα *"Οι νέοι της Ευρώπης στη Donana"* που πραγματοποιήθηκε στη Donana της Ισπανίας, το Μάρτιο 1987 (Βασάλα, 1989), γ) για την υλοποίηση του προγράμματος εφαρμόστηκε με επιτυχία η διδακτική τεχνική των σχεδίων εργασίας (project) (Βασάλα, 1992), και δ) Οι μαθητές καθώς και η συντονίστρια καθηγήτρια, έλαβαν ειδικό βραβείο στο πλαίσιο του Έτους Περιβάλλοντος από τη Νομαρχία Κεφαλληνίας. Το σύνολο των προγραμμάτων, η θεματολογία και τα τελικά προϊόντα αυτής της περιόδου βρίσκονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1: Προγράμματα ΠΕ από το σχολικό έτος 1985-86 μέχρι το σχολικό έτος 1989-90

Α/α	Σχολικό έτος	Σχολείο	Θέμα προγράμματος-εκπαιδευτικοί	Τελικό προϊόν
1	1985-1986	Γυμνάσιο Κεραμειών	Αίνος-Εθνικός Δρυμός (Π. Βασάλα, γεωλόγος)	βιβλίο
2	1985-1986	Λύκειο Κεραμειών	Απολιθωματοφόρα περιοχή Λειβαθούς Κεφαλληνίας (Π. Βασάλα, γεωλόγος)	βιβλίο
3	1986-1987	3ο Γυμνάσιο Αργοστολίου	Κούταβος-Η Λιμνοθάλασσα της Κεφαλονιάς (Π. Βασάλα, γεωλόγος)	βιβλίο
4	1987-1988	Γυμνάσιο Πάστρας	Τα χωριά της ΝΔ Κεφαλονιάς (Ε. Δετωράτος, μαθηματικός)	χειρόγραφα κείμενα σε μορφή βιβλίου
5	1988-1989	ΤΕΛ Αργοστολίου	Η εξέλιξη του πληθυσμού της Κεφαλονιάς και Ιθάκης από το 1920 έως το 1981 (Ε. Θεοτοκάτου, νομικός & Δ. Σεριάτος,, οικονομολόγος)	βιβλίο
6	1988-1989	Γυμνάσιο Ληξουρίου	Επαρχία Πάλλης: Λαογραφική προσέγγιση (Μ. Μαρινάκη, φιλόλογος)	χειρόγραφα κείμενα
7	1988-1989	2ο Λύκειο Αργοστολίου	Το Αργοστόλι σαν σύγχρονη πόλη (Ν. Κατσούνη, φιλόλογος & Σ. Σολωμού, μαθηματικός)	
8	1989-1990	2ο Λύκειο Αργοστολίου	Το Αργοστόλι σαν σύγχρονη πόλη (Ν. Κατσούνη, φιλόλογος & Σ. Σολωμού, μαθηματικός)	βιβλίο
9	1989-1990	ΤΕΛ Αργοστολίου	Η παραδοσιακή αγροτική κατοικία στην Κεφαλονιά (Λ. Σιμάτος, τεχνολόγος)	φωτογραφικό υλικό

Σε γενικές γραμμές τα προγράμματα αυτά ήταν περιβαλλοντικές εργασίες που βοηθούσαν τους μαθητές να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις ιδιαιτερότητες και τα προβλήματα της περιοχής τους. Επίσης να ενδιαφερθούν για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και τη διατήρηση του τοπικού περιβάλλοντος. Η μεθοδολογία υλοποίησης περιελάμβανε τη βασική δομή της μεθόδου project, η οποία ήταν μια πρωτόγνωρη μέθοδος διδασκαλίας για το ελληνικό εκπαιδευτικό

σύστημα που ενθουσίαζε τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Οι εκπαιδευτικοί είχαν την ευκαιρία να αναλάβουν πρωτοβουλίες, να διαπιστώσουν και να εκτιμήσουν τις ικανότητες των μαθητών τους, να συνεργαστούν μαζί τους σε ομάδες εργασίας κ.ά. Παράλληλα έπαιρναν πρωτοβουλίες οι ίδιοι οι μαθητές: μελετούσαν ένα θέμα που δεν ανήκε στα σχολικά βιβλία αναζητώντας πληροφοριακό υλικό όχι μόνο από έντυπες πηγές πληροφόρησης αλλά και από τους κατοίκους της περιοχής και μέσω της παρατήρησης του περιβάλλοντος, παρουσίαζαν την εργασία τους στο σχολείο και στην τοπική κοινωνία, έκαναν προτάσεις για την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος κ.λπ. «Προστασία του περιβάλλοντος», «ενεργός συμμετοχή των μαθητών» και «άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία» ήταν οι έννοιες κλειδιά της ΠΕ σε αυτήν την περίοδο, ενώ οι πιο αισιόδοξοι εκπαιδευτικοί πίστευαν ότι τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια καλή αρχή για την εφαρμογή νέων διδακτικών προσεγγίσεων στην παραδοσιακή διδακτική πράξη.

Αξίζει να επισημανθεί ότι τα προγράμματα αυτά εφαρμόστηκαν σε μια εποχή που ακόμη και ο όρος «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» ήταν πρωτόκουστος στον εκπαιδευτικό κόσμο. Οι δυσκολίες κατά τη διάρκεια της υλοποίησης των προγραμμάτων ήταν μεγάλες. Οι κυριότερες από αυτές ήταν: α) ο χρόνος υλοποίησης: Τα προγράμματα είχαν διάρκεια, συνήθως ένα διδακτικό έτος, χωρίς ωστόσο να καθορίζονται συγκεκριμένες ώρες για τις εργασίες αυτές στο ωρολόγιο πρόγραμμα. Η υλοποίησή τους επομένως γινόταν με πολλές δυσκολίες αξιοποιώντας τυχόν κενές ώρες, τους σχολικούς περιπάτους κάποια απογεύματα, σχολικές γιορτές, κλπ., β) η έλλειψη οικονομικής στήριξης των προγραμμάτων καθώς και υπερωριακής αποζημίωσης των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών, γ) η έλλειψη ενημέρωσης των εκπαιδευτικών για την ΠΕ. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών αγνοούσε όχι μόνο την αναγκαιότητα, το αντικείμενο και τους στόχους της ΠΕ, αλλά ακόμη και τον όρο 'Περιβαλλοντική Εκπαίδευση'.

Για την υπέρβαση της τρίτης δυσκολίας με πρωτοβουλία της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και σε συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ καθώς και με τοπικούς φορείς οργανώθηκαν δύο σεμινάρια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην ΠΕ: α) Ημερίδα ΠΕ: «Φιλοσοφία και στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» (Αργοστόλι 3 Μαρτίου 1999) και β) Επιμορφωτική Συνάντηση Δασκάλων και Καθηγητών Ν. Κεφαλληνίας: «ΠΕ: Μια νέα διάσταση στη σχολική πραγματικότητα» (Αργοστόλι, 25-26 Οκτωβρίου 1990). Οι εκπαιδευτικοί έδειξαν ενθουσιασμό. Παρά τις δυσκολίες, ο όρος ΠΕ με όλη τη γοητεία του καινούργιου, άρχισε να 'κυκλοφορεί' στον εκπαιδευτικό κόσμο της Κεφαλονιάς και τα θεμέλια για την ανάπτυξή της στο Ν. Κεφαλληνίας είχαν πλέον τεθεί.

2. ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1990

Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας σταδιακά τα περισσότερα σχολεία του Νομού συμμετείχαν στην υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ, με την εμπλοκή ολοένα και περισσότερων εκπαιδευτικών και μαθητών. Υπήρχαν σχολεία που υλοποιούσαν περισσότερα του ενός προγράμματα ΠΕ σε ένα σχολικό έτος και επίσης σχολεία στα οποία το σύνολο των εκπαιδευτικών και των μαθητών συμμετείχαν σε προγράμματα ΠΕ, παρόλο που η υλοποίηση των προγραμμάτων εξακολουθούσε να είναι προαιρετική. Δημιουργήθηκαν παιδαγωγικές-περιβαλλοντικές ομάδες εκπαιδευτικών και αντίστοιχες μαθητών σε επίπεδο σχολείου και νομού και αναπτύχθηκαν συνεργασίες με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλους φορείς.

Συγκεκριμένα, στο Νομό Κεφαλληνίας τη δεκαετία αυτή εκπαιδευτικοί και μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης έλαβαν μέρος σε:

- Προγράμματα ΠΕ σε τοπικό επίπεδο
- Ευρωπαϊκά προγράμματα ΠΕ
- Τοπικά και εθνικά δίκτυα
- Περιβαλλοντικές δραστηριότητες
- Επισκέψεις σε ΚΠΕ και περιβαλλοντικές εκδρομές.

Στη συνέχεια θα περιγράψουμε αυτές τις δραστηριότητες.

Προγράμματα ΠΕ σε τοπικό επίπεδο

Ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός σχολείων, εκπαιδευτικών και μαθητών άρχισαν σταδιακά να εμπλέκονται στην υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ. Αυτό μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους λόγους μεταξύ των οποίων είναι:

1) Η θεσμοθέτηση της ΠΕ και η ενθάρρυνση των εκπαιδευτικών στην υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ μέσω αποφάσεων και εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ. Από το σχολικό έτος 1991-1992 η ΠΕ αποτελεί μέρος των προγραμμάτων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Ν. 1892/90, άρθρο 111, παράγραφος 13 για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, και ΦΕΚ 223, τ. Β/12-4-1991 για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση).

2) Η θεσμοθέτηση της θέσης του υπευθύνου ΠΕ και ο ορισμός ενός εκπαιδευτικού ως υπεύθυνου ΠΕ σε κάθε νομό. Στο Νομό Κεφαλληνίας στην αρχή κάθε σχολικού έτους, ο υπεύθυνος ΠΕ πραγματοποιούσε μεταξύ των άλλων επισκέψεις σε όλα τα σχολεία, και οργάνωνε συναντήσεις για την ενημέρωση των νέων εκπαιδευτικών για θέματα ΠΕ προς την κατεύθυνση της έγερσης του ενδιαφέροντος για συμμετοχή σε προγράμματα ΠΕ. Επίσης παρείχε πληροφοριακό υλικό, διαρκή στήριξη και ενθάρρυνση στους εκπαιδευτικούς που επιθυμούσαν να υποβάλλουν προτάσεις προγραμμάτων. Μετά την έγκριση των προτάσεων από την Επιτροπή Σχολικών Δραστηριοτήτων και τον Προϊστάμενο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχηματιζόταν πλέον η περιβαλλοντική ομάδα εκπαιδευτικών του Ν. Κεφαλληνίας, η οποία περιελάμβανε το σύνολο των εκπαιδευτικών που υλοποιούσαν προγράμματα ΠΕ. Στη διάρκεια κάθε σχολικού έτους σε μια ιδιαίτερα φιλική και ευχάριστη ατμόσφαιρα πραγματοποιούνταν συχνές συναντήσεις της περιβαλλοντικής ομάδας με την υπεύθυνη ΠΕ που απέβλεπαν στην αλληλοενημέρωση, την ανταλλαγή απόψεων, την επίλυση αποριών και στον προγραμματισμό της περαιτέρω πορείας.

3) Η ενημέρωση των εκπαιδευτικών του Ν. Κεφαλληνίας στην ΠΕ. Ένας σημαντικός αριθμός επιμορφωτικών σεμιναρίων υλοποιήθηκαν από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το ΥΠΕΠΘ και άλλους φορείς και επίσης πολλά επιμορφωτικά σεμινάρια πραγματοποιήθηκαν μέσω των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων (ΠΕΚ) και του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ). Ωστόσο, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί του Νομού δεν επιμορφώθηκαν στην ΠΕ αυτή τη δεκαετία. Οικογενειακοί και άλλοι λόγοι εμπόδιζαν τη συμμετοχή τους στα επιμορφωτικά σεμινάρια, ενώ μερικοί έδειχναν έλλειψη σχετικού ενδιαφέροντος. Το ποσοστό των εκπαιδευτικών που συμμετείχε στα σεμινάρια ήταν περίπου 20% του συνόλου. Με δεδομένο ότι πολλοί ήταν εκείνοι που το επόμενο σχολικό έτος έπαιρναν μετάθεση για άλλη περιοχή, ο αριθμός των επιμορφωμένων εκπαιδευτικών παρέμενε μικρός.

4) Η οικονομική στήριξη των προγραμμάτων. Από το σχολικό έτος 1992-1993 τα προγράμματα ΠΕ επιχορηγούνται -μετά από γνωμοδότηση της Επιτροπής Σχολικών Δραστηριοτήτων-, με χρηματικά ποσά ανάλογα με τις ανάγκες τους προκειμένου να αγοραστούν υλικά οπτικοακουστικής υποστήριξης όπως βιντεοταινίες, κασέτες, προβολείς διαφανειών καθώς και φιλμ και άλλα αναλώσιμα. Επίσης χρηματοδοτούνται οι εκπαιδευτικές εκδρομές, οι εκδόσεις των εργασιών κ.λπ.

5) Ο καθορισμός υπερωριακής αποζημίωσης για τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς. Ειδικότερα κάθε εκπαιδευτικός μπορούσε να έχει υπερωριακή αποζημίωση δυο ωρών την εβδομάδα ή αντίστοιχη μείωση του ωραρίου του και να συμμετέχει μέχρι και σε δύο κατ' ανώτερο όριο προγράμματα ΠΕ, οπότε η υπερωριακή του αποζημίωση ή η μείωση του ωραρίου του έφτανε συνολικά τις τέσσερις ώρες την εβδομάδα.

6) Η γενικότερη ανησυχία για τα προβλήματα του περιβάλλοντος όπως προβάλλονταν από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού από διάφορους φορείς και η λειτουργία των πρώτων ΚΠΕ συνέβαλαν στην έγερση του ενδιαφέροντος των εκπαιδευτικών και ενίσχυσαν τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ΠΕ.

Τα προγράμματα αυτής της περιόδου χαρακτηρίζονται από έντονη θεματική ποικιλομορφία και αδυναμία να συλλάβει κανείς μέσα από τα θέματα το αντικείμενο της ΠΕ, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι το αντικείμενο δεν είναι σαφώς καθορισμένο. Επιχειρώντας να ταξινομήσουμε τα θέματα παρατηρούμε ότι τα περισσότερα προγράμματα κατά σειρά μελετούν: το σχολείο και το σχολικό χώρο (19), αρχαιολογικούς χώρους (16), το φυσικό περιβάλλον (15), το ενεργειακό

ζήτημα (15), τις παραγωγικές δραστηριότητες-τοπικά προϊόντα (14), το περιβάλλον και τον πολιτισμό (13), τη θρησκεία και το περιβάλλον (12), την αρχιτεκτονική-γλυπτική (9) το θέατρο και το περιβάλλον (9), τη ρύπανση και το βιολογικό καθαρισμό (9), την ανακύκλωση (9), τα απειλούμενα είδη (9), τα σεισμικά φαινόμενα (6), τον αθλητισμό και το περιβάλλον (3), ενώ 14 προγράμματα είχαν ποικίλη θεματολογία που αφορούσε στη μετανάστευση, τις γυναίκες, τα περιβαλλοντικά βιβλία, τα παραμύθια και τις παραδόσεις, ακόμη και τον έναστρο ουρανό.

Η μέθοδος υλοποίησης είναι το project ενώ κριτήριο ολοκλήρωσης ενός προγράμματος είναι η παρουσίασή του, η οποία γίνεται από τους μαθητές παρουσία κοινού (εκπαιδευτικοί, άλλοι μαθητές, γονείς, εκπρόσωποι Τοπικής Αυτοδιοίκησης κ.ά). Τα τελικά προϊόντα είναι συνήθως βιβλία, δίπτυχα ή τρίπτυχα φυλλάδια, φωτογραφίες κ.ά. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά χρήσιμο υλικό που εμπλουτίζει μέχρι σήμερα τις σχολικές βιβλιοθήκες και στο οποίο έχει πρόσβαση κάθε ενδιαφερόμενος. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθούν και διαφορετικά τελικά προϊόντα, όπως εκείνα του Λυκείου Σάμης: Στο Ενιαίο Λύκειο Σάμης διαμορφώθηκε από τους μαθητές της περιβαλλοντικής ομάδας και λειτουργεί μόνιμα αίθουσα περιβαλλοντικής βιβλιοθήκης με 180 περίπου τίτλους βιβλίων που αναφέρονται σε οικολογικά θέματα καθώς και σε θέματα αειφόρου διαχείρισης του περιβάλλοντος. Επίσης διαμορφώθηκε αίθουσα φωτογραφίας στην οποία λειτουργεί μόνιμα εκθεσιακός χώρος με φωτογραφίες που αναδεικνύουν τους κεφαλονίτικους τόπους και τα τοπία. Και οι δύο χώροι δημιουργήθηκαν σε αναξιοποίητους μέχρι πριν χώρους του σχολείου και σήμερα είναι επισκέψιμοι από το κοινό.

Ωστόσο οι δυσκολίες δεν παύουν να υπάρχουν. Η σημαντικότερη από αυτές για τους εκπαιδευτικούς και κυρίως για τους μαθητές είναι η έλλειψη χρόνου. Οι υποχρεώσεις των συμβατικών μαθημάτων δεν αφήνουν ελεύθερο χρόνο στους μαθητές να ασχοληθούν σε βάθος με τα προγράμματα ΠΕ (Δασκολιά, 2001). Το γεγονός αυτό παράλληλα με την περιορισμένη σωστή επιμόρφωση ικανού αριθμού εκπαιδευτικών στην ΠΕ είχε ως αποτέλεσμα πολλά από τα προγράμματα να περιορίζονται στην επίτευξη γνωστικών στόχων και να μην υπεισέρχονται σε ζητήματα διαμόρφωσης στάσεων και αξιών που αποτελούν και τους σημαντικούς στόχους της ΠΕ.

Ευρωπαϊκά προγράμματα ΠΕ

Στην υλοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων σημαντική ήταν η συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αφού τα πρώτα διακρατικά εκπαιδευτικά προγράμματα στο νομό οφείλονται στην δική της πρωτοβουλία, γεγονός που ενίσχυσε τις σχέσεις συνεργασίας των σχολείων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Μεταξύ των προγραμμάτων αυτών ήταν:

1) *'Training for the Environment'* (Φορέας Δήμος Αργοστολίου σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης). Το πρόγραμμα είχε διάρκεια ένα έτος (1991-1992) υλοποιήθηκε στο πλαίσιο των προγραμμάτων ανταλλαγής εμπειριών και τεχνογνωσίας (άρθρο 10, ΕΤΠΑ) με εταίρους εκπαιδευτικούς φορείς από τη Μ. Βρετανία, την Ολλανδία και την Πορτογαλία) και στόχο την ανταλλαγή εμπειριών στην ΠΕ και στη λειτουργία ΚΠΕ (XVI Δ/ση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

2) *'Ανάπτυξη δεξιοτήτων σε εκπαιδευτικούς για την αντιμετώπιση των προκλήσεων του μέλλοντος'* (Φορέας: Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Κεφαλονιάς και Ιθάκης) Το πρόγραμμα είχε διάρκεια 3½ έτη (1992-1996), υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος PETRA II και συμμετείχαν εκπαιδευτικοί φορείς από Δανία, Πορτογαλία, Γερμανία και Ιρλανδία.

3) *'Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: εκπαιδευτικό υλικό «Το ενεργειακό ζήτημα»'* (Φορέας: Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Κεφαλονιάς και Ιθάκης) Το πρόγραμμα είχε διάρκεια δύο έτη (1995-1997) και υλοποιήθηκε στο πλαίσιο των προγραμμάτων για την ΠΕ της XI Διεύθυνσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με εταίρους εκπαιδευτικούς φορείς από τη Δανία, την Πορτογαλία, τη Μ. Βρετανία και την Ολλανδία), (Flogaitis, & Vasala, 1999).

4) *Προγράμματα Socrates (Comenius) και Προγράμματα Κινητικότητας του ΕΠΕΑΕΚ*. Φορείς των προγραμμάτων αυτών ήταν Γυμνάσια και Λύκεια του Ν. Κεφαλληνίας. Πρόκειται για προγράμματα εξαιρετικής σημασίας που συνέβαλλαν μεταξύ των άλλων στην ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης, στην ανάπτυξη ικανοτήτων, στην απόκτηση εμπειριών για τα

εκπαιδευτικά συστήματα άλλων χωρών και στην κατανόηση της εφαρμογής της ΠΕ σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

Τοπικά και εθνικά δίκτυα

Τα προγράμματα Κινητικότητας του ΕΠΕΑΕΚ, έδωσαν την ευκαιρία σε πολλούς μαθητές και εκπαιδευτικούς του νομού Κεφαλληνίας, να δημιουργήσουν δίκτυα συνεργαζόμενων σχολείων, να αποκτήσουν εκπαιδευτικές εμπειρίες από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να συνεργαστούν με στόχο την παραγωγή ενός κοινού τελικού προϊόντος. Σημαντικό ήταν το πρόγραμμα: «Τουρισμός και αειφορία» με συντονιστικό σχολείο το Ενιαίο Λύκειο Σάμης και συνεργαζόμενα σχολεία από τη Δανία και Φινλανδία (Βασάλα, 1999). Επίσης ορισμένα σχολεία συμμετείχαν στο δίκτυο «Ηλιακά Σχολεία», άλλα στο δίκτυο «Νέοι Δημοσιογράφοι για το Περιβάλλον», «Οικολογικά Σχολεία» κ.λπ. Επίσης την περίοδο αυτή αναπτύχθηκαν δίκτυα συνεργασίας σχολείων σε επίπεδο νομού (τοπικά δίκτυα).

Επισκέψεις σε ΚΠΕ και περιβαλλοντικές 'εκδρομές'

Την περίοδο αυτή άρχισε η λειτουργία των ΚΠΕ και πολλά σχολεία του Νομού πραγματοποίησαν εκπαιδευτικές επισκέψεις και προγράμματα στα ΚΠΕ Κλειτορίας, Ζακύνθου, Καστοριάς κ.ά. Οι εκπαιδευτικοί και κυρίως οι μαθητές επέστρεφαν ενθουσιασμένοι από τα ΚΠΕ, ωστόσο οι μαθητές αυτοί δεν συμμετείχαν απαραίτητα το επόμενο σχολικό έτος σε προγράμματα ΠΕ, λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος των εκπαιδευτικών του σχολείου τους. Οι συνοδοί εκπαιδευτικοί σε πολλές περιπτώσεις άλλαζαν σχολείο και τόπο εργασίας ή ανελάμβαναν πρόγραμμα ΠΕ με άλλο τμήμα μαθητών στο οποίο είχαν περισσότερες ώρες διδασκαλίας. Επίσης την περίοδο αυτή άρχισαν οι περιβαλλοντικές εκδρομές των σχολείων, οι οποίες έδωσαν την ευκαιρία στους μαθητές να γνωρίσουν άλλες περιοχές της Ελλάδας, να συγκρίνουν με τη δική τους περιοχή και να προβληματιστούν.

Οι περιβαλλοντικές εκδρομές, που συνεχίζονται μέχρι σήμερα είναι ένα σπουδαίο μέτρο προς την κατεύθυνση της ΠΕ, ωστόσο δεν είναι σίγουρο αν όλοι οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί έχουν κατανοήσει τον εκπαιδευτικό τους χαρακτήρα. Για την επιτυχία κάθε εκπαιδευτικής εκδρομής απαιτείται εργασία των μαθητών πριν την πραγματοποίηση της (προετοιμασία), εργασία κατά τη διάρκεια της επίσκεψης (στο πεδίο) και εργασία στην τάξη (μετά την επιστροφή των μαθητών), θα πρέπει δηλαδή μια σωστά οργανωμένη εκπαιδευτική εκδρομή να ακολουθεί τα τρία στάδια εξέλιξης της μελέτης στο πεδίο. Σε αντίθετη περίπτωση υποβαθμίζεται ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας της εκδρομής.

Περιβαλλοντικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις

Οι μαθητές συμμετείχαν σε πλήθος περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων με στόχο τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η ετήσια δραστηριότητα καθαρισμού ακτών υγροτόπων που γινόταν κάθε Μάιο, στο πλαίσιο της Ημέρας Προστασίας της Φύσης, σε συνεργασία με τους ΟΤΑ, με την Εταιρεία Προστασίας Φύσης Κεφαλονιάς και Ιθάκης, τη Διαδημοτική Επιχείρηση Καθαριότητας και Προστασίας του Περιβάλλοντος Κεφαλονιάς, τη Διεύθυνση Δασών Ν. Κεφαλληνίας, το Λιμεναρχείο και τους Λιμενικούς σταθμούς.

Επίσης μαθητές των σχολείων του Νομού Κεφαλληνίας έλαβαν μέρος σε διαγωνισμούς νέων για το περιβάλλον, και συμμετείχαν με διάφορους τρόπους σε εκδηλώσεις άλλων φορέων. Αξίζει να αναφερθεί η συμμετοχή των μαθητών στο συνέδριο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (ΚΕΔΚΕ) με θέμα: «Διαχείριση Απορριμμάτων στην Ελλάδα», που πραγματοποιήθηκε το Μάιο 1996, στο Αργοστόλι. Οι μαθητές συμμετείχαν διοργανώνοντας έκθεση καλλιτεχνικής έκφρασης (ζωγραφική, κολάζ, χειροτεχνίες) με θέμα: «Απορρίμματα: Ένα πρόβλημα απαιτεί λύση». Τα έργα των μαθητών ακολουθούσαν τις οδηγίες της Agenda 21 για τη διαχείριση των απορριμμάτων και οι ίδιοι οι μαθητές ξεναγούσαν τους επισκέπτες στην έκθεση. Επιπλέον αξίζει να αναφερθεί η παρουσίαση εργασιών ΠΕ των Γυμνασίων και Λυκείων του Ν. Κεφαλληνίας στην Έκθεση «POLIS '97»-Διεθνής έκθεση Τοπικής Αυτοδιοίκησης-που

πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το Νοέμβριο 1997. Οι εργασίες παρουσιάστηκαν στο περίπτερο της Τοπικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Κεφαλονιάς και Ιθάκης.

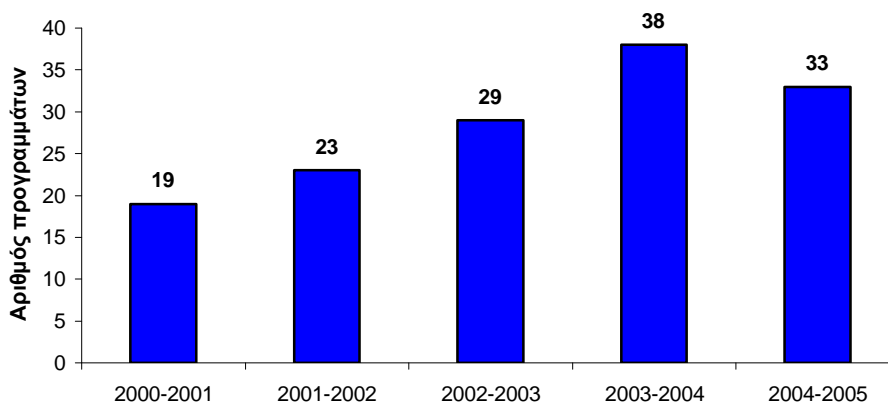
Τέλος στο πλαίσιο "Δημοσιοποίησης δράσεων ΠΕ" (ΕΠΕΑΕΚ) πραγματοποιήθηκαν στις 17-18 Απριλίου 2000 εκδηλώσεις με ομιλίες και έκθεση των εργασιών ΠΕ όλων των Σχολείων του Νομού από το σχολικό έτος 1985 μέχρι το 1999-2000. Οι εκδηλώσεις, που είχαν μεγάλη απήχηση στην τοπική κοινωνία, πραγματοποιήθηκαν στο Δημοτικό Θέατρο Αργοστολίου «Ο Κέφαλος», υπό την αιγίδα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και την Εταιρεία Προστασίας Φύσεως Κεφαλονιάς και Ιθάκης. Συμμετείχαν εκπρόσωποι του ΥΠΕΠΘ, ο Διευθυντής του ΚΠΕ Ζακύνθου, εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, γονείς κ.ά. Αξίζει να επισημανθεί ότι όλα τα σχολεία του Νομού επισκέφτηκαν την έκθεση και οι 'ξεναγήσεις' γίνονταν από ομάδες μαθητών του κάθε σχολείου.

Φαίνεται λοιπόν ότι η θεσμοθέτηση της ΠΕ, ο ορισμός υπευθύνου ΠΕ σε κάθε νομό και η δημιουργία των ΚΠΕ, η χρηματοδότηση των προγραμμάτων κ.ά παράλληλα με την ενίσχυση της ενημέρωσης των εκπαιδευτικών, βοήθησαν σημαντικά στην εξέλιξη της ΠΕ τη δεκαετία του '90 στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση του Ν. Κεφαλληνίας. Τα προγράμματα ΠΕ παρουσίαζαν κάθε έτος αριθμητική αύξηση. Ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας τα προγράμματα είχαν διάφορα θέματα, τα οποία παρόλο που σε αρκετές περιπτώσεις δεν έμοιαζαν περιβαλλοντικά και δημιουργούσαν ασάφεια στον προσδιορισμό του αντικειμένου της ΠΕ, κατά τη διάρκεια της υλοποίησής τους αναδύονταν ο περιβαλλοντικός προβληματισμός, καλύπτονταν οι γνωστικοί τουλάχιστον στόχοι της ΠΕ και οι μαθητές αποκτούσαν ενδιαφέρον για το περιβάλλον και τα προβλήματά του. Επίσης, τη δεκαετία αυτή η ΠΕ προωθήθηκε, εκτός από τα σχολικά προγράμματα, και με άλλους τρόπους, κυρίως με τα ευρωπαϊκά προγράμματα, τα εθνικά και τοπικά δίκτυα, τις περιβαλλοντικές δραστηριότητες, τις επισκέψεις σε ΚΠΕ και τις περιβαλλοντικές εκδρομές. Σε τελική ανάλυση τη δεκαετία αυτή η ΠΕ έγινε γνωστή τουλάχιστον ως όρος όχι μόνο στους εκπαιδευτικούς των σχολείων αλλά και στις τοπικές κοινωνίες.

3. ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2000-2001 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2004-2005

Η αριθμητική αύξηση των προγραμμάτων (διάγραμμα 1), η περιβαλλοντική θεματολογία και οι στόχοι προς την προώθηση της αειφορίας παράλληλα με την αύξηση των επισκέψεων των σχολείων σε ΚΠΕ και τη συμμετοχή των σχολείων σε σχολικά θεματικά δίκτυα καθορίζουν την ΠΕ αυτήν την πενταετία. Επίσης συνεχίστηκαν οι συνεργασίες των σχολείων του νομού με άλλους φορείς (ΟΤΑ, ΜηΚυΟ κ.λπ.).

Διάγραμμα 1: Αριθμός προγραμμάτων ΠΕ από το σχολικό έτος 2000-01 μέχρι το σχολικό έτος 2004-05

Ειδικότερα:

1. Τα σχολεία του νομού συμμετέχουν σε προγράμματα ΠΕ σε ποσοστό 85%. Το ποσοστό των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών και μαθητών ανέρχεται σε 25% και 40% αντίστοιχα. Σε μερικά σχολεία έχουν δημιουργηθεί περιβαλλοντικές ομάδες εκπαιδευτικών και μαθητών. Επίσης επτά συνολικά σχολεία συμμετείχαν τα σχολικά έτη 2003-2004 και 2004-2005 σε Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΣΠΠΕ) του Πανεπιστημίου του Αιγαίου, στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα Ενιαία Λύκεια συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό, γεγονός που αποδίδεται στους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι παρακινούν τους μαθητές καθώς και στις ήδη διαμορφωμένες περιβαλλοντικές ομάδες μαθητών από το Γυμνάσιο, οι οποίες συνεχίζουν την ΠΕ στο Ενιαίο Λύκειο. Ωστόσο τα ποσοστά αυτά δείχνουν ότι σε προγράμματα ΠΕ συμμετέχει μόλις το ¼ των εκπαιδευτικών και λιγότεροι από τους μισούς μαθητές. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η ΠΕ δεν είναι η μόνη σχολική δραστηριότητα, καθώς εκπαιδευτικοί και μαθητές συμμετέχουν και σε άλλα προγράμματα, όπως Αγωγής Υγείας, πολιτιστικών κ.λπ. και επίσης κάθε εκπαιδευτικός και μαθητής δεν μπορεί συνολικά (και απολύτως λογικά) να συμμετέχει σε περισσότερα από δύο προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων.

2. Η θεματολογία των προγραμμάτων αφορά κυρίως στο ενεργειακό ζήτημα, στη διαχείριση περιοχών (προστατευόμενων και μη) ενώ έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (οικολογικός, θρησκευτικός, αγροτουρισμός κ.ά.). Οι στόχοι των προγραμμάτων κινούνται προς την κατεύθυνση της αειφορίας του τοπικού περιβάλλοντος και των τοπικών κοινωνιών γενικότερα. Ωστόσο από έρευνα που έγινε σε επτά προγράμματα με θέμα: «Τα χωριά της περιοχής μου: Προτάσεις αειφόρου ανάπτυξης» διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές κατανοούν τις δυνατότητες της περιοχής που ζουν για αειφόρο ανάπτυξη, αλλά δυσκολεύονται στην προσέγγιση της έννοιας της αειφορίας και οι δράσεις που αναλαμβάνουν περιορίζονται στο επίπεδο της ενημέρωσης των τοπικών φορέων (Βασάλα, 2005). Η δυσκολία στην προσέγγιση της έννοιας της αειφορίας -έννοια πολυσήμαντη, ασαφής και γεμάτη αντιφάσεις- φέρνει στην επιφάνεια το ζήτημα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στα νέα δεδομένα της περιβαλλοντικής προβληματικής, όπως καθορίζονται από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία (Huckle & Sterling 1996, Wheeler & Bijur 2000, Luke 2001).

3. Πολλά σχολεία συμμετείχαν σε θεματικά δίκτυα ΠΕ, περιφερειακής, εθνικής και διακρατικής εμβέλειας των οποίων το συντονισμό είχαν ΜηΚυΟ και ΚΠΕ. Επίσης συμμετείχαν σε τοπικά δίκτυα. Τα σχολεία αυτά είχαν σε αρκετές περιπτώσεις υποστήριξη από το συντονιστικό φορέα, (κυρίως παροχή εκπαιδευτικού υλικού), ωστόσο δεν αναπτύχθηκε η επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών και μαθητών, που αποτελεί βασικό στόχο της φιλοσοφίας των δικτύων. Επίσης τα περισσότερα σχολεία του Νομού πραγματοποίησαν περιβαλλοντικές επισκέψεις σε ΚΠΕ καθώς και περιβαλλοντικές εκδρομές.

Τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήσαμε σε αυτήν την περίοδο και ειδικότερα το σχολικό έτος 2003-2004 σε εκπαιδευτικούς που υλοποίησαν προγράμματα ΠΕ, σχετικά με τις δυσκολίες των εκπαιδευτικών και των μαθητών κατά την υλοποίηση προγραμμάτων έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί δυσκολεύονται να κατανοήσουν το εννοιολογικό πλαίσιο της ΠΕ και να εφαρμόσουν τις παιδαγωγικές και διδακτικές προσεγγίσεις που απαιτούνται κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων. Οι δυσκολίες αυτές ήταν αναμενόμενες, καθώς η μέθοδος project που υιοθετείται στα προγράμματα ΠΕ δεν είναι τόσο απλή στην εφαρμογή της. Άλλο ενημερώνομαι για το project και άλλο το εφαρμόζω. Για να είναι ικανός ο εκπαιδευτικός να χρησιμοποιεί με επιτυχία τη μέθοδο project πρέπει να έχει ο ίδιος βασικές ικανότητες εργασίας σε ομάδα, συντονισμού ομάδων, διαχείρισης κρίσεων στην ομάδα καθώς και αυτοπεποίθηση, δημιουργική φαντασία, ικανότητα λήψης αποφάσεων κ.ά. Επίσης ο εκπαιδευτικός πρέπει να γνωρίζει εναλλακτικές διδακτικές τεχνικές που πλαισιώνουν το project και να είναι ικανός να ενσωματώνει αυτές τις τεχνικές στη διδασκαλία του.

Η ίδια έρευνα έδειξε επίσης ότι σύμφωνα με την άποψη των εκπαιδευτικών, οι μαθητές δεν έχουν ελεύθερο χρόνο και ως εκ τούτου δυσκολεύονται να συμμετάσχουν σε μελέτες στο πεδίο και γενικότερα στις συναντήσεις, διότι όπως τόνισαν το ανελαστικό σχολικό πρόγραμμα, δεν αφήνει πολλά περιθώρια για καινοτόμες δράσεις. Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί είχαν τη γνώμη ότι οι

μαθητές αντιμετώπισαν δυσκολίες στην εργασία σε ομάδες, αφού στο σχολείο δεν διδάσκονται την εργασία σε ομάδες και κυρίως δεν την εφαρμόζουν στην καθημερινή διδακτική πράξη. Παράλληλα επισήμαναν ότι οι συνάδελφοί τους εκπαιδευτικοί που δεν εμπλέκονται στην υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ αντιμετωπίζουν αδιάφορα έως και αρνητικά την εφαρμογή των προγραμμάτων. Παρόλα αυτά οι εκπαιδευτικοί εκδήλωσαν επιθυμία να αναλάβουν ξανά πρόγραμμα ΠΕ, κυρίως λόγω της ενδιαφέρουσας παιδαγωγικής διάστασης της ΠΕ (βιωματικές διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές, ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας με τους μαθητές, κ.ά.).

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από το σχολικό έτος 1985-1986 μέχρι σήμερα όλα τα Γυμνάσια και Λύκεια της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης έχουν αναπτύξει αξιόλογες δραστηριότητες και προγράμματα ΠΕ. Ιδιαίτερα την τελευταία πενταετία στα περισσότερα σχολεία του Νομού υλοποιούνται προγράμματα ΠΕ. Η θεματολογία των προγραμμάτων, από την έντονη ποικιλομορφία της δεύτερης περιόδου, στην τρίτη περίοδο αρχίζει να εστιάζεται σε περιβαλλοντικά ζητήματα με στόχο την αειφορία. Τα σχολεία συμμετέχουν σε πολλαπλές δραστηριότητες που υποστηρίζουν την ΠΕ: ευρωπαϊκά προγράμματα, περιβαλλοντικές εκδρομές, σχολικά θεματικά δίκτυα, επισκέψεις σε ΚΠΕ κ.λπ. Παρόλα αυτά η ΠΕ απασχολεί μικρό αριθμό μαθητών σε σχέση με τη σημασία και τους στόχους της. Γιατί αν επιδιώξή μας είναι η ΠΕ να καταστήσει ικανούς τους μαθητές να αντιληφθούν την πολυπλοκότητα, να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας και να συμμετέχουν ενεργά για την επίτευξη της αειφορίας τότε η ΠΕ θα πρέπει να αγκαλιάζει το σύνολο του εκπαιδευτικού κόσμου.

Γι αυτό απαραίτητο είναι ένα ευέλικτο αναλυτικό πρόγραμμα, σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής, που θα δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να μορφώνονται με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου και να συμμετέχουν στο κοινωνικό γίνεσθαι. Ο εκπαιδευτικός έχει καθοριστικό ρόλο στη μόρφωση των μαθητών και βεβαίως στην εμπλοκή τους σε προγράμματα ΠΕ καθώς και στην επιτυχία των προγραμμάτων. Η διαρκής ανανέωση των γνώσεων των εκπαιδευτικών σε ζητήματα της ειδικότητάς τους, η απόκτηση γνώσεων για το περιβαλλοντικό ζήτημα και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους, έχουν ιδιαίτερη σημασία. Ειδικότερα, όσον αφορά στην ΠΕ η επιμόρφωση πρέπει να περιλαμβάνει την αναγκαιότητα και τη φιλοσοφία της ίδιας της ΠΕ, τις εναλλακτικές διδακτικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις αλλά και τεχνικές για την ανάπτυξη των ικανοτήτων του ίδιου του εκπαιδευτικού.

Επιπλέον, η επιμόρφωση του εκπαιδευτικού θα πρέπει να σχεδιάζεται και να παρέχεται σύμφωνα με τις σύγχρονες αρχές και μεθόδους της εκπαίδευσης ενηλίκων, να ενθαρρύνει την αυτομόρφωση και τη δια βίου μάθηση. Όπως εύστοχα υπογραμμίζει ο Rogers (1996, 2003), «η μάθηση ενηλίκων είναι η δυναμική και όχι η παθητική απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, αποτελεί προσωπική υπόθεση καθώς μπορούμε να μάθουμε από και σε σχέση με άλλους, όλες οι μαθησιακές αλλαγές συντελούνται ατομικά, η μάθηση είναι εκούσια, προβαίνουμε σε αυτή μόνοι μας, την επιδιώκουμε εμείς οι ίδιοι, δεν είναι υποχρεωτική». Η εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην ΠΕ, θα μπορούσε να αποτελέσει μια καλή λύση, αφού θα έδινε τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να επιμορφώνονται στο σπίτι τους, χωρίς να απομακρύνονται από το οικογενειακό και εργασιακό τους περιβάλλον, να επιλέγουν οι ίδιοι το χρόνο για τη μελέτη τους και να μελετούν με το δικό τους ρυθμό (Φλογαίτη & Βασάλα 2002).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βασάλα, Π., (1986α), (Επιμ.), *Αίνος, Εθνικός Δρυμός. Εργασία Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των μαθητών της Α' τάξης του Γυμνασίου Κεραμειών Ν. Κεφαλληνίας*. Αθήνα: Τυπογραφείο Καβαδία.
2. Βασάλα, Π., (1986β), (Επιμ.), *Απολιθωματοφόρα περιοχή Λειβαθούς Κεφαλληνίας. Εργασία Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των μαθητών της Α' τάξης του Λυκείου Κεραμειών Ν. Κεφαλληνίας*. Αθήνα: Τυπογραφείο Καβαδία.
3. Βασάλα, Π., (1987) (Επιμ.), *Κούταβος, η Λιμνοθάλασσα της Κεφαλονιάς. Εργασία Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των μαθητών της Β' τάξης του 3^{ου} Γυμνασίου Αργοστολίου*. Αργοστόλι: Τυπογραφείο Λασκαράτου

4. Βασάλα Π., (1989), Οι νέοι της Ευρώπης στη Donana, *Περίγραμμα*, 1, 80-88
5. Βασάλα Π., (1992), Κούταβος, Η λιμνοθάλασσα της Κεφαλονιάς. *Απόψεις*. (Περιοδική έκδοση του Συλλόγου Εκπαιδευτικών Λειτουργών του Κολεγίου Αθηνών): *Πρακτικά Πέμπτου Διήμερου Εκπαιδευτικού Προβληματισμού: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* (Αθήνα, 4-5 Μαΐου 1991) Παράρτημα 5, Αθήνα: Κολέγιο Αθηνών, 71-81
6. Βασάλα Π., (1994), *Η διάβρωση του εδάφους ως παράδειγμα διδασκαλίας στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* (Διδακτορική Διατριβή) Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών: Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας
7. Βασάλα Π., (2000), Τουρισμός και αειφόρος ανάπτυξη: εκπαιδευτικό υλικό περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για το γυμνάσιο και το λύκειο. (Το τελικό προϊόν ενός εκπαιδευτικού προαιρετικού προγράμματος). Στο: Γ. Μπαγάκης (Επιμ) *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 320-325
8. Δασκολιά Μ., (2001), Δυσκολίες των εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης: Αποτελέσματα μιας μικρής κλίμακας ποιοτικής έρευνας. *Περιβαλλοντική Αγωγή Θέματα και Προβληματισμοί*, τόμ. 1, τ. 4, σ. 9-12
9. Flogaitis, E. (1998), The contribution of Environmental Education in Sustainability, In: M. Scoullos (ed) *Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability*, Proceedings of the Thessaloniki International Conference organised by Unesco and the Government of Greece (8-12 December 1997), 189-193
10. Flogaitis E., & Alexopoulou I., (1991), Environmental Education in Greece, *European Journal of Education*, Vol, 26, no 4, 339-345
11. Flogaitis E., & Vasala P., (1999). Environmental Education in Secondary Education. Educational Material: "Module Energy".» (1999) *In: Proceedings of the Conference Environmental Education and Training in Europe*. European Commission DG XI., 97-101
12. Huckle J. & Sterling S., (eds) (1996), *Education for Sustainability*. London: Earthscan
13. Luke T., (2001), Education, Environment and Sustainability: what are the issues, where to intervene, what must be done? *Education Philosophy and Theory*, Vol. 33, No 2, 187-202.
14. Redclift M., (ed). (2000), *Sustainability*. London and New York: Routledge
15. Rogers A., (2003), *What is the difference? a new critique of adult learning and teaching*, Leicester: NIACE
16. Rogers A., (1996) *Teaching Adults* Buckingham: Open University Press
17. Sauve L., (1994), *Pour une éducation relative à l'environnement* Montréal, Paris: Guerin, ESKA
18. Sitarz D., (ed.) (1993), *Agenda 21: The Earth Summit strategy to save our planet*, Boulder, CO: EarthPress.
19. Stevenson R., (2002), Education and Sustainable Development: Perspectives and Possibilities D. Tilbury, R. Stevenson, J. Fien & D. Schreuder (eds.), *Education and Sustainability: Responding to the Global Challenge, Commission on Education and Communications*, ICUN the World Conservation Union, Gland: Switzerland, 187-197
20. Tilbury D., (1995) Environmental education for sustainability: Defining the new focus of environmental education in the 1990's *Environmental Education Research*, 1(2), 195-212.
21. Φλογαίτη Ε., (1993), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις (επανάδοση: (1998), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)
22. Φλογαίτη Ε., & Βασάλα Π., (2002), Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (2001): Στο: Α. Λιοναράκης (Επιμ.) *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Πάτρα 25-27 Μαΐου 2001. Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 1031-1041
23. Wheeler K., & Bijur P. A.. (2000). *Education for a Sustainable Future A Paradigm of Hope for the 21st Century*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers